

MIKO, František: Rod, číslo a pád podstatných mien. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1962. 256 s.

PEARSON, Hazel: A New Semantic of Goup Nouns. In: Proceedings of the 28th West Coast Conference on Formal Linguistics. Ed. Mary Byram Washburn et al. Somerville, MA: Cascadia Proceedings Project 2011, s. 160 –168. www.lingref.com, document #2448.

OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina (eds.): Slovník slovotvorných prostriedkov v slovenčine. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2021. 676 s.

OLOŠTIAK, Martin – OLOŠTIAKOVÁ, Lucia: Morfematika a slovotvorba slovenčiny. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2018. 244 s.

RUŽIČKA, Jozef a kol.: Morfológia slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

Slovník slovotvorných prostriedkov v slovenčine. Eds.: OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2021. 676 s.

De VRIES, Hanna: Collectiv nouns. In: Cabredo Hofherr, Patricia, and Jenny Doetjes (eds), The Oxford Handbook of Grammatical Number, Oxford Handbooks (2021; online edn, Oxford Academic, 11 Aug. 2021), <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198795858.001.0001>, accessed 27 Mar. 2025.

WAĞIEL, Marcin: Slavic derived collective nouns as spatial and social clusters. In: Formal approaches to number in Slavic and beyond. Eds.: DOČEKAL, Mojmir – WAĞIEL, Marcin. (Open Slavic Linguistics 5). Berlin: Language Science Press 2021, s. 175 – 205.

*Podľa akých noriem prepisujeme z cyriliky vlastné mená?
(Úvaha o rešpektovaní či akceptovaní príslušných paragrafov
Pravidiel slovenského pravopisu)*

IVOR RIPKA
Bratislava

Abstract: The paper presents the relevant sections of the still valid Rules of Slovak Orthography concerning the transcription of proper names from Cyrillic into Latin script, and confronts them with the current practice observed in the media sphere, reflecting the situation in today's highly contingent liberal society. The theoretical considerations are illustrated by several specific examples of the transcription of proper names from Cyrillic.

Keywords: Rules of Slovak Orthography, transcription from other graphic script, Cyrillic, transliteration norms and systems, translation of texts from Cyrillic to Latin, revitalization of component spellings, lack of diacritics

1.0 Súčasnú euroatlantickú spoločnosť charakterizujú dominantné sociálne a kultúrne zmeny, ktoré sa celkom prirodzene výrazne reflektujú aj v jazyku. V spoločnosti hromadnej spotreby sa neštandardizuje iba spôsob života, ale aj myslenia a hodnotových kritérií. Proces istej *jazykovej homogenizácie* sa prejavuje aj pri prepise slov z jednej grafickej sústavy do druhej (inej). Pokračuje laicizácia jazykovedy: o norme a kodifikácii nezriedka hovoria aj (odborne) nekompetentní „celebritní“ používatelia jazyka. V nadnárodnej globálnej komunikácii dominujúca americká angličtina (anglická grafická sústava) ovplyvňuje aj prepis cyrilikou (azbukou) zapísaných východoslovanských i južnoslovanských proprií.

1.1 Sociológovia charakterizujú súčasný stav tejto spoločnosti, do ktorej sa čoraz nástojčivejšie usilujeme zaradiť, viacerými dominantnými typmi sociálnych zmien, ktoré sa potom následne reflektujú aj v jazyku. Patrí k nim napr. modernizácia, zahŕňajúca permanentný rozvoj techniky a vedy, informatizácia, tzv. tretia industrializácia i ďalšie procesy. V spoločnosti hromadnej spotreby dochádza nielen k výraznej štandardizácii spôsobu života, ale aj k istej *unifikácii myslenia a vyjadrovania*. Tieto javy sprevádza strata hodnotovej orientácie v širšie chápanej oblasti kultúry, negovanie (domácich) tradícií i historického povedomia, bagatelizovanie všetkého vlastného a nekritické adorácie všetkého cudzieho a „svetového“ (Ripka, 2005, s. 210).

1.1.1 Jazykovedci, ktorí rozpracúvajú koncepciu *domén jazykového správania* (t. j. spoločensko-kultúrnych konštruktov vyabstrahovaných z tém komunikácie), odporúčajú sledovať aj vzájomné vzťahy medzi doménami jazykového správania definovanými na spoločensko-inštitucionálnej a sociopsychologickej úrovni. V súvislosti s tým, čo chceme v tomto príspevku povedať o výbere či voľbe náležitej grafickej sústavy pri prepise textov – presnejšie vari pri prevode jednotlivých slov – z cyriliky do latiniky, možno pripomenúť aj isté mierne modifikované zistenie J. A. Fishmana (1964; podľa Antológie bilingvizmu, 2003, s. 121). Ak totiž nejakej interakcii s iným jazykom (a jeho grafickou sústavou) predchádza informovanosť a vzdelanosť (Fishman hovorí o *gramotnosti*), používanie materinského jazyka a jeho noriem bude aj pri písomnom zázname a prevode cudzích proprií zapísaných síce alfabetickým písmom, ale iným ako latinkou (v konkrétnom prípade cyrilikou), odolávať tlaku extralingválnych faktorov dlhšie. Mutatis

mutandis: grafický systém určený prioritne pre anglofónne krajiny sa v slovenskom kontexte podľa nášho názoru častejšie pokúšajú uplatňovať najmä nepoučení imitátori veľkých zahraničných vzorov či idolov. Je evidentné, že sa pri tom nedodržiavajú v *Pravidlách slovenského pravopisu* koncízne formulované podkapitoly o *prepise z iných grafických sústav* (PSP, 1998, s. 76 an.).

O niektorých aspektoch problémov prepisu slovanských (prevažne ruských) vlastných mien sme písali aj v príslušnej kapitole tendenčne tabuizovanej *Príručky slovenského pravopisu pre školy a prax* (jej upravené a doplnené 3. vyd. vyšlo r. 2011); pri tejto príležitosti sa ich pokúsime prezentovať komplexnejšie a z iného aspektu.

2.0 Normy na transliteráciu z cyriliky do latinky sa v medzinárodnom kontexte vyvíjajú už dlho. Vedecká transliterácia, známa tiež ako *medzinárodný vedecký systém* (International Scholarly System), sa v jazykovede používala už od 19. storočia. Bola založená na českej a chorvátskej abecede a tvorila základ pre normatívne systémy GOST (ГОСТ – государственный стандарт) a ISO (International Organization for Standardization).

2.1. GOST 16876-71 je normalizačný systém určený na transliteráciu cyrilských textov (azbuky) do latinského písma, ktorý navrhol a vypracoval Národný úrad pre geodéziu a kartografiu pri Rade ministrov ZSSR. Jeho základom je vedecký transliteračný systém používaný v jazykovede; ako jediný *nepoužíval diakritiku*. Organizácia Spojených národov použila normu GOST 71 na vypracovanie *romanizačného systému* pre geografické názvy, ktorý oficiálne prijala na V. konferencii OSN o šandardizácii geografických názvov, konanej r. 1987 v kanadskom Montreale. *Transliteračný systém OSN//UN* však na rozdiel od normy GOST 71 využíva na kompenzáciu (aj neruských) cyrilských abecied *diakritiku*. R. 2002 Ruská federácia spolu so Spoločenstvom nezávislých štátov zrušila používanie normy GOST 71, ktorá slúžila viac ako 30 rokov, a nahradila ju normou ISO 9 : 1995, prijatou pod názvom GOST 2002. Ako národnú normu na transliteráciu cyriliky do latinky ju používa Rusko, Arménsko, Azerbajdžan, Bielorusko, Kazachstan, Kirgizsko, Tadžikistan, Turkménsko a Uzbekistan.

2.2 Systém označovaný ako BGN/PCGN je výslovne (explicitne) určený pre anglofónne krajiny. Je pripravený tak, aby obyvatelia týchto krajín (anglickí autochtóni) vedeli správne čítať a najmä vyslovovať slovanské hlásky.

Tento transliteračný systém a príslušné pravopisné konvencie latinky prijala *Americká rada pre geografické názvy* (United States Board on Geographic Names – BGN) a *Stály výbor pre geografické názvy určené na oficiálne používanie v Británii* (Permanent Committee on Geographical Names for British Official Use – PCGN). Transliteračné systémy pre slovanské jazyky používajúce cyriliku sa zavádzali postupne: ruština 1947, bulharčina 1959, ukrajinčina 1965, bieloruština 1979, macedónčina 1981. Štátne orgány Ruskej federácie, Bieloruska, Ukrajiny i Spoločenstva nezávislých štátov využívajú v súčasnosti tento transliteračný systém okrem iného aj pri zápise mien svojich občanov do pasov: na Slovensku sa tento doklad potom prekvapujúco pokladá za jediný oficiálny dokument a do slovenských textov – pokúsime sa to dokázať či ukázať v prezentácii – sa vnášajú *vlastné mená osôb* (navyše aj *zemepisné názvy* a ostatné propriá) v tejto nenáležitej a nesprávne transliterovanej podobe. Neplatia vari už príslušné ustanovenia *Pravidiel slovenského pravopisu*?

Transliteračná tabuľka – Systémy používané na latinizáciu ruskej azbuky (cyriliky)

cyrilika	vedecký systém	UN//OSN	GOST 2002	BGN//PCGN
Ё ё	ë	ë	ě	ě, yě
Ж ж	ž	ž	ž	zh
Й й	j	j	j	y
Х х	x	h	h	kh
Ц ц	c	c	c	ts
Ч ч	č	č	č	ch
Ш ш	š	š	š	sh
Щ щ	šč	šč	š̂	shch
Ю ю	ju	ju	û	yu
Я я	ja	ja	â	ya

2.2.1 Aj kvôli ďalším dokladom citovaným v príspevku je podistým potrebné a užitočné predstaviť písmená cyrilského písma v slovanských jazykoch, ktoré sa podľa stále platných *Pravidiel slovenského pravopisu* prepisujú **vždy rovnako**. Sú to tieto litery: а = a, б = b, в = v, д = d, **ж = ž**, з = z,

й = j, к = k, л = l, м = m, н = n, о = o, п = p, р = r, с = s, т = t, у = u, ф = f, ц = c, ч = č, ш = š. V materiálovej časti tejto state budeme parciálne prezentovať ukážky *neakceptovania tohto pravidla* v printových médiách.

2.3 U nás problematiku transliterácie cyriliky zastrešovala rovnako nazvaná norma ČSN 01 1085, ktorá bola schválená 4. 9. 1975 a účinnosť nadobudla 1. 7. 1977. Norma bola určená predovšetkým na vedecké a odborné účely či ciele (na prípravu a redigovanie publikácií, pre knihovníctvo, bibliografiu, dokumentáciu a pod.). Pri transliterácii cyrilských písmen (grafém) sa prihliadalo na ich hláskovú platnosť v jednotlivých slovanských jazykoch. Napr. ruské и sa transliterovalo ako *i*, resp. *ji* po mäkkom znaku, ukrajinské и ako *y*; ruské з „prechádzalo“ do latinky ako *g*, z ukrajinčiny ako *h*, ruské ш sa transliterovalo ako *šč*, bulharské ako *št*. Pri transliterácii podľa tejto normy bolo potrebné poznať východiskový slovanský jazyk, z ktorého sa cyrilské písmená transliterovali.

2.4 Norma ČSN 01 0185 bola zrušená ešte v apríli 2003 a podľa nášho vedomia ju doteraz nenahradila iná národná (slovenská) norma. Podľa perspektívneho plánu práce (činnosti) Transliteračnej komisie ÚGKK ju tak skoro nenahradí ani v Rusku prijatá medzinárodná norma ISO 9 : 1995 *Transliteration of Cyrillic Characters into Latin Characters*, ktorú komisia neprijala do schvaľovacieho konania, lebo ju pokladá za zastaranú.

3.0 V súčasnosti teda máme akési „normalizačné bezvládie“ (Okálová, 2006, s. 32), z čoho pravdepodobne vychodí aj zjavná a dokázateľná neistota pri prevode slov (a textov) z cyriliky do slovenčiny aj v jazykovedných kruhoch. Touto problematikou som sa začal zaoberať na Katedre knižničných a slovakistických štúdií Fakulty humanitných a prírodných vied PU v Prešove, kde som prednášal *kapitoly o transkripcii a transliterácii*. Priamym popudom či podnetom na diskusnú prezentáciu tejto tematiky však bolo vydanie súbornej bibliografie slovenských jazykovedcov: jedna zo zostavovateľiek publikácie (rodená Ruska) sa na prebale i „titulke“ knihy uvádza menom *Yulia*. Tento zápis je hybridný: nekorektne „amerikanizovaná“ podoba *Yulia* – podľa systému BGN by to mala byť *Yuliya* – zjavne nekorešponduje so slovenskou (prechýlenou) podobou priezviska. Marginálne som sa o mnohoaspektovej problematike „prevodu“ slov (mien, názvov) vyslovil aj v recenzii príslušnej bibliografie (Ripka, 2010). Nazdávam sa totiž, že „revitalizácia“ zložkového pravopisu či odmietanie diakritiky – navyše

v textoch, vydávaných v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV – nie je pri prepise proprií zo slovanskej (ruskej a ukrajinskej) cyriliky do slovenskej latinky žiaduca a nevyhnutná.

3.1 Podľa amerického filozofa Richarda Rortyho (1930 – 2007) je súčasná liberálna spoločnosť výrazne *kontingenčná*. Túto *kontingenciu* (náhodnosť, všetko to, čo neexistuje z „bytošnej nevyhnutnosti“) vidí napr. v tom, že takáto spoločnosť je založená na presvedčaní a ideológii, na neustálom nátlaku na zmenu osobnej viery. Príslušný nátlak jej dovoľuje a umožňuje najmä to, že *nerozlišuje objektívne a subjektívne dôvody konania*. „Nejestvuje, prirodzene, nijaká hranica medzi presvedčaním a použitím sily, a preto nejestvuje jasná hranica medzi príčinami na zmenu viery// názoru, ktoré sú súčasne aj dôvodom, a príčinami, ktoré nie sú ničím iným“ (Rorty, 1991, s. 209 – 236). Nemožno pochybovať o tom, že v extralingválnom priestore majú „korene“ niektoré subjektívne názory o (niekedy iba imidžotvornom „formálnom“) preberaní i používaní podôb cudzích proprií.

3.2 Ján Horecký v štúdií z r. 2002 (s. 19) o. i. zdôrazňoval, že „málokto rá grafická sústava založená na latinskej abecede je schopná reprezentovať fonetický status hlások... pôvodného jazyka“. Pri našich úvahách o prevode textov z cyriliky do latinky sme sa v tomto príspevku opierali najmä o jeho myšlienku, že **„vo vzťahu pôvodný – cieľový jazyk by dominantným činiteľom mal byť preberajúci, adaptujúci jazyk a jeho možnosti zápisu“**.

4.0 V *Pravidlách slovenského pravopisu* (2013, s. 79) sa v podkapitole 1.2.2. (Ukrajjinčina) uvádza, že *x* v azbuke sa do latinky prepisuje ako **ch** (príklad je *Хочма* → *Choma*), a tak je vari logické, že so spoluhláskou **ch** sa bude písať aj meno *Svitlana Pachomova*; podoba *Pakhomova* (uvádzaná podľa normy BGN) je v slovenčine nenáležitá. Analogická situácia je aj pri uvádzaní mena ukrajinskej svetovej rekordérky v skoku do výšky: v slovenskom kontexte je odôvodnená podoba *Jaroslava Mahučich*, nie *Jaroslava Mahuchikh* podľa BGN. (Marginálne poznamenávame, že napr. česká Wikipédia uvádza podobu *Jaroslava Mahučichová*, teda aj s príponou *-ová*.)

4.1 Keď sa digraf *kh* použil na označenie mena Rusa Michajlova, známeho hokejistu hrajúceho v kanadsko-americkej NHL (na drese nosil meno *Mikhajlov*), malo to svoje opodstatnenie, no označovať takto Rusov pôsobiacich v našej slovenskej Tipos Extralige je prinajmenšom „hlboké nedorozumenie“ (napr. *Fominykh* namiesto *Fominych*).

5.0 V slovenských textoch je však v súčasnosti priveľa aj iných prinajmenšom diskusných (podľa nášho názoru však nenáležitých a neodôvodnených) príkladov či prípadov *transliterácie cyriliky do latinky* a *konformného nadužívania* cudzej grafickej sústavy. Namiesto spoluhlásky *-c-* sa v rozličných vlastných menách (napr. aj v zemepisných názvoch, pri ktorých naozaj nemožno „argumentovať“ v štýle, že ak to nebude v súlade s normou BGN, stráca sa „identita“ príslušného propria) sa píše *-ts-*: *Avtsin* (v Lipt. Mikuláši hrajúci ruský hokejista) namiesto *Avcin*, *Kuznetsov* m. *Kuznecov*, *Rumyantseva* m. *Rumianceva*, *Shtefutsa* m. *Štefuca*, *Zymovets* m. *Zimovec*, mesto *Cherepovets* m. *Čerepovec*, pričom pri zemepisných názvoch sotva možno argumentovať tak ako pri priezviskách (keď sa nepoužije taká podoba, akú má osoba v pase, už to „nie je ona“).

5.1 Na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity už dlhší čas pôsobila docentka z Minska: kedysi (a vtedy bola ešte dokonca spoluautorkou článku o *prepise z bieloruštiny*) bola známa ako *V. Lašuková*. Dnes je však aj na stránkach príslušnej slavistickej katedry uvedená ako *Viktoria Liashuk* (?). (Možno pripomenúť, že v zborníku FF PU *Výraz a význam v jazyku* sa v obsahu uvádza podľa nášho názoru správne podoba *V. Lašuk*.)

5.2 V posledných rokoch som excerpoval doklady prepisov cyriliky v rozmanitých slovenských médiách, pričom ma (ako ruštinára) popri jazykovednej slavistickej produkcii zaujímali najmä zemepisné názvy či športové reportáže. Na tomto mieste uvedieme niekoľko dokladov, dopĺňajúcich už citované ukážky. Nesprávne sú podľa nášho názoru aj zápisy typu ukrajinista *Pavlo Chuchka* → *Pavlo Čučka*, atlétka *Yulija Chermoshanskaya* → *Julija Čermošanskaja*, mesto *Cheljabinsk* → *Čelabinsk*, jazykovedkyňa *Hilatska* → *Hilacka*, *Irina Bozhko* → *Irina Božko*, plavec *Michail Senechkin* → *Michail Senečkin*, ruské mesto *Mytishchi* → *Mytišči*, torpédoborec *Neustrashimyj* → *Neustrašimyj*, *Sochi* → *Soči* a pod.

6.0 Príslušné ustanovenia o transliterácii proprií zo slovanskej cyriliky (azbuky) do slovanskej latinky, ktoré uvedú na pravú mieru používanie anglofónnej grafickej sústavy, treba vypracovať a prijať čo najskôr. Už teraz totiž prichodia tie isté mená (priezviská) v dvoch podobách. Partizánskeho veliteľa v SNP i ruského kozmonauta zaznamenávame ako *Jegorova*; ukrajinský kriminálnik je už *Jegorov*. Ako budeme transliterovať mená ruských dejateľov z minulých storočí, kde (a ako) sa bude viesť nejaká „deliaca čia-

ra“? Ruského jazykovedca *Ščerbu* vari nezačneme písať ako *Shcherba* – niektorí súčasní autori však tak konajú –, básnika *Ščipačova* ako *Shchipachov*, *Šukšina* ako *Shukshin*? Alebo napr. priezvisko bývalého ukrajinského prezidenta *Juščenka* začneme – ak niektorý novinár niekde uvidí nebudaj takú podobu – zaznamenávať ako *Victor Yushchenko*? Nepochybne je to mnohoaspektový problém, ktorý komplikujú aj viaceré mimojazykové faktory, no riešiť ho treba: súčasná situácia začína byť neúnosná.

7.0 Príspevok s názvom *O niektorých problémoch prevodu textov z cyriliky (azbuky) do latinky* (Ripka, 2015) som predniesol už v januári r. 2010 na smolenickej konferencii, venovanej životu a dielu profesora Jána Horeckého. V uplynulých pätnástich rokoch sa, žiaľ, rozporuplná, a preto neľahko akceptovateľná situácia, ktorú som sa v tomto texte pokúsil prvýkrát parciálne prezentovať, nijako zásadne nezmenila a problematika sa „komisionálne“ kompetenčne neriešila. Táto skutočnosť podľa môjho názoru dovoľuje vrátiť sa k tejto stále aktuálnej a živej téme znova aj na stránkach Kultúry slova. Skúmanú problematiku totiž v istom zmysle komplikuje aj rastúca neznalosť ruštiny v mladej generácii, ktorá „otvára cestu i priestor“ rôznorodým a rozličným chybám vyskytujúcim sa v súčasnosti predovšetkým pri prepise ruských a ukrajinských proprií, hoci aj najnovšie – stále kodifikačnú platnosť majúce – vydanie *Pravidiel slovenského pravopisu* z r. 2013 publikuje (nezmenenú) kapitolu o správnom prepise slov z iných grafických sústav, teda aj z cyriliky.

LITERATÚRA

FISHMAN, Joshua A.: Language maintenance and language shift as field of inquiry. In: *Linguistics*, 1964, 9, p. 32 – 70. (Podľa: *Antológia bilingvizmu*. Zost. J. Štefánik. Bratislava: Academic Electronic Press 2004, s. 121.)

HORECKÝ, Ján: Systémová konkurencia prepisu a zápisu. In: *Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine*. Ed. L. Králik. Bratislava: Veda 2002, s. 19 – 22.

OKÁLOVÁ, Mária: Transliterácia cyriliky, resp. azbuky do latinky. In: *Knižnica*, 2006, roč. 7, č. 8, s. 31 – 35.

Pravidlá slovenského pravopisu. 2. dopl. a preprac. vyd. Bratislava: Veda 1998. 576 s.

Príručka slovenského pravopisu pre školy a prax. 2., dopl. a preprac. vyd. Bratislava: Ottovo nakladateľstvo 2006. 672 s.

RIPKA, Ivor: Postoje komunikantov k súčasným deflektivizačným tendenciám. In: *Jazyk a komunikácia v súvislostiach*. Zost. J. Dolník. Bratislava: Univerzita Komenského 2005, s. 206 – 212.

RIPKA, Ivor: Slovenskí jazykovedci ešte raz: diskusné poznámky o súbornej bibliografii slovenských slovákistov a slavistov za roky 2001 – 2005. In: *Slovenská reč*, 2010, roč. 75, č. 1, s. 29 – 32.

RIPKA, Ivor: O niektorých problémoch prevodu textov z cyriliky do latinky. In: Človek a jeho jazyk. 3. Inšpirácie profesora Jána Horeckého. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda, 2015. s. 170 – 174.

RIPKA, Ivor: O niektorých problémoch prepisu grafém ruských proprií. In: Aktuálne otázky slovenského jazyka. Ed. J. Wachtarczyková. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV a SAP – Slovak Academic Press 2017, s. 212 – 220.

RORTY, Richard: Kontingencia liberálneho spoločenstva. In: Za zrkadlom moderny: filozofia posledného dvadsaťročia. Zost. E. Gál a M. Marcelli. Bratislava: Archa 1991, s. 209 – 236.